The State Studies Quarterly (2026), 12(46), 1-35
doi: 10.22054/tssq.2026.93651.1814

From Territorial Sovereignty to Perceptual Sovereignty: The Transformation of Political Power Structures in the Age of the Attention Economy and Algorithms

Mohammad Abdolkhani[1]

[1] Ph.D., Department of Political Science (Political Thought). Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.
Corresponding author: Mohammad Abdolkhani; Email: M_abdolkhani@atu.ac.ir

(Received: 10/01/2026 - Accepted: 25/04/2026)

Extended Abstract

Introduction

In the age of the attention economy, the scarcity of attention, rather than information, has fundamentally altered political power, shifting its logic from territorial sovereignty toward a new form of perceptual sovereignty exercised through algorithmic power. While classical theories of sovereignty (Bodin, Hobbes, Schmitt) defined political authority in terms of territory, population, and legitimate violence, the digital revolution and the rise of digital platforms have rendered these frameworks inadequate. The emergence of digital platforms, big data, AI, and the algorithmic power embedded in recommender systems has transformed information production, distribution, and consumption, reshaping the public sphere itself. Herbert Simon recognized that in an information-rich world, a wealth of information creates a poverty of attention—the very scarcity that drives the attention economy (Simon, 1971). Michael Goldhaber argued that in the digital economy, attention has become the primary currency of competition. Despite extensive research on the attention economy, surveillance capitalism, and algorithmic power, the existing literature lacks a coherent framework

How to Cite: Abdolkhani, M. (2026). From Territorial Sovereignty to Perceptual Sovereignty: The Transformation of Political Power Structures in the Age of the Attention Economy and Algorithms. *State Studies*, 12(46), 1-35. https://doi.org/10.22054/tssq.2026.93651.1814

State Studies Journal © 2015 by Allameh Tabataba'i University is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

explaining how the attention economy transforms political power into perceptual sovereignty, and how the erosion of cognitive security accompanies this transformation.

Research Question

How has the attention economy transformed the structure of political power in the age of algorithmic power? Specifically, is political power transitioning from territorial sovereignty toward perceptual sovereignty, a new model based on control of perception, attention, and information infrastructures across digital platforms?

Literature Review

The literature is classified into four streams: classical sovereignty studies, attention economy research, algorithmic power and digital platform governance studies, and cognitive warfare and cognitive security research, the four pillars underpinning the theory of perceptual sovereignty.

Classical sovereignty theories (Bodin, Hobbes, Schmitt) conceived sovereignty as absolute, perpetual, and indivisible state power over a defined territory. Foucault introduced disciplinary power, while Deleuze anticipated the shift to networked, fluid power. Neither provided a systematic framework for digital-age sovereignty in the era of algorithmic power—a gap that the concept of perceptual sovereignty seeks to fill.

Attention economy studies began with Simon, who argued that attention is the primary scarce resource. Goldhaber claimed attention has become the most valuable capital within the attention economy. Tim Wu demonstrated how attention, initially harnessed by digital platforms for economic profit, was appropriated by states for political mobilization. Nelson-Field emphasized that the attention economy is a framework for understanding power relations in networked societies, laying the groundwork for a theory of perceptual sovereignty.

Algorithmic power research (Bucher, Gillespie, Kitchin) shows that algorithmic power operates through digital platforms as a mechanism shaping perception and governing behavior. Zuboff demonstrated that surveillance capitalism transforms behavioral prediction into a new source of algorithmic power. Han introduced psychopolitics, showing how digital power penetrates the psyche. However, Han's analysis remains at the individual level, while perceptual sovereignty extends algorithmic power to macro-structures of governance.

Cognitive warfare research (Claverie & du Cluzel) defines cognitive warfare as an unconventional form of warfare using cyber tools to alter cognitive processes, exploit mental biases, and influence decision-making—the operational front line on which perceptual sovereignty is contested. Rid argues that cognitive warfare targets the epistemic order, eroding the ability to distinguish reality from falsehood. The EUISS defines cognitive security

as protection of perceptual and decision-making processes from external manipulation, while NATO-CCDCOE emphasizes that cognitive security requires maintaining coherence of core structures: trust, identity, epistemic standards, and strategic orientation.

Methodology

This research adopts a theoretical-analytical approach employing three complementary strategies: conceptual analysis to formulate a precise definition of perceptual sovereignty; theoretical interpretation to clarify its relationship with classical traditions of sovereignty; and comparative review of interdisciplinary literature across the four domains of the attention economy, algorithmic power, cognitive warfare, and cognitive security, and the transformation of digital platforms and the public sphere. This study relies on primary sources from key theorists using documentary methods. By nature, this research is theoretical and reflective, employing no empirical methods.

Results

Perceptual sovereignty, defined as the ability to direct, regulate, and restructure collective perception through control of information flows, digital infrastructures, data, and algorithmic power, encompasses four key indicators that together constitute the architecture of perceptual sovereignty. First, the management of public attention flows, the core resource of the attention economy, operates through voluntary self-display and active collaboration of subjects, which Han explains within "digital transparency." Second, the architecture of information and data functions as a mechanism of algorithmic power shaping users' perceptual horizons. Pasquale describes how ranking systems and recommender algorithms on digital platforms profoundly influence what we see, think, and do. Third, the reorganization of the public sphere involves the transformation from rational deliberation to spaces fragmented by algorithmic curation (Habermas), a shift that erodes cognitive security at the societal level. Fourth, the influence of digital platforms on policymaking refers to the informal algorithmic power shaping political decisions. Zuboff describes surveillance capitalism as a "Big Other" controlling human experience. Castells argues that communication processes constitute the main field for the formation of planning projects and the legitimization of social bases. Digital platforms become effective policy actors whose formal power does not correspond to their actual influence within the emerging public sphere.

Perceptual sovereignty complements rather than replaces territorial sovereignty. States maintain border control and legal authority, but new arenas of algorithmic power have emerged in the communication networks of digital platforms. Cognitive warfare provides the operational basis for perceptual sovereignty, and the defense of cognitive security has become its

counterpart. Korobeynikov, Davydiuk, and Mokhor argue that cognitive warfare targets not what people know but how they construct knowledge and perceive reality. Rid argues that active measures of cognitive warfare erode the epistemic order gradually; when the authority of evidence erodes, emotions fill the void, undermining cognitive security at both the individual and the collective levels.

This transformation redefines sovereignty, power, and democracy through the lens of perceptual sovereignty. Power has simultaneously political, informational, and cognitive dimensions. States have ceded part of their power to the algorithmic power of digital platforms. Economic criteria based on the logic of the attention economy have replaced normative criteria based on rational discourse in the public sphere. Cognitive security has become a fundamental dimension of national security, and, by extension, of perceptual sovereignty itself.

Discussion

Perceptual sovereignty offers several theoretical innovations: it integrates the fragmented literatures of the attention economy, algorithmic power, cognitive warfare, and cognitive security into a unified framework; bridges classical and critical theories of sovereignty; extends Han's psychopolitics to macro-structures of governance; and provides a conceptual basis for understanding changing political competition within the public sphere. However, critical questions remain. Perceptual sovereignty supplements rather than supplants territorial sovereignty. The relative algorithmic power of digital platforms versus states requires further empirical investigation.

Conclusion

This study demonstrates that the attention economy has shifted political power from territorial control to the control of perception and public attention. Under current conditions, attention and data flows have become the new axis of algorithmic power; non-state actors, particularly digital platforms, play a decisive role in managing public perception and reshaping the public sphere; cognitive warfare and the erosion of cognitive security have become integral to this contest; and states have ceded part of their power to algorithmic spaces. Perceptual sovereignty offers a new theoretical framework for understanding this transformation of power in the digital age.

Keywords: Perceptual Sovereignty, Attention Economy, Algorithmic Power, Cognitive Warfare, Cognitive Security, Digital Platforms, Public Sphere.

فصلنامهٔ دولت‌پژوهی
سال دوازدهم، شمارهٔ ۴۶، تابستان ۱۴۰۵، ص ۱-۳۵
DOI: 10.22054/tssq.2026.93651.1814

از حاکمیت سرزمینی تا حاکمیت ادراکی؛ تحول ساختار قدرت سیاسی در عصر اقتصاد توجه و الگوریتم‌ها

محمد عبدالخانی [۱]

[۱] دکتری علوم سیاسی گرایش اندیشه سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران
نویسنده مسئول: محمد عبدالخانی؛ Email: M_abdolkhani@atu.ac.ir

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۰/۲۶- تاریخ تصویب: ۱۴۰۵/۰۲/۰۵)

چکیده

در عصر «اقتصاد توجه» کمیابی توجه به‌جای کمیابی اطلاعات، منطق اعمال قدرت سیاسی را از کنترل سرزمین به کنترل ادراک و جریان اطلاعات منتقل کرده است. بااین‌حال، ادبیات موجود فاقد چارچوب نظری منسجمی برای تبیین ابعاد و پیامدهای این تحول بنیادین است. پژوهش حاضر با ارائه مفهوم «حاکمیت ادراکی» در پی تبیین پیامدهای اقتصاد توجه بر دگرگونی ساختار قدرت سیاسی است. این پژوهش با رویکرد نظری-تحلیلی و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی، تفسیر نظری و مطالعه تطبیقی ادبیات بین‌رشته‌ای (شامل مطالعات حاکمیت، اقتصاد توجه، قدرت الگوریتمی و جنگ شناختی) انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که حاکمیت ادراکی -یعنی توانایی هدایت، تنظیم و بازآرایی ادراک جمعی از طریق کنترل جریان‌های اطلاعاتی، زیرساخت‌های دیجیتال، داده‌ها و الگوریتم‌ها- دارای ابعاد کلیدی چون مدیریت جریان توجه، معماری اطلاعات، بازآرایی حوزه عمومی و نفوذ پلتفرم‌ها در سیاست‌گذاری است. این مفهوم مکمل حاکمیت سرزمینی است، نه جایگزین کامل آن. این دگرگونی مفاهیم کلاسیک حاکمیت، قدرت و دموکراسی را بازتعریف می‌کند و ضرورت بازاندیشی در سیاست‌گذاری عمومی و حکمرانی در عصر پلتفرم‌ها را آشکار می‌سازد. همچنین، این پژوهش نشان می‌دهد که در شرایط کنونی، جریان توجه و داده

استناد به این مقاله: عبدالخانی، محمد. (۱۴۰۵). از حاکمیت سرزمینی تا حاکمیت ادراکی؛ تحول ساختار قدرت سیاسی در عصر اقتصاد توجه و الگوریتم‌ها، *فصلنامهٔ دولت‌پژوهی*، *۱۲(۴۶)*، ۱-۳۵. DOI: https://doi.org/10.22054/tssq.2026.93651.1814

State Studies Journal © 2015 by Allameh Tabataba'i University is licensed under Attribution-NonCommercial 4.0 International.

محور جدید قدرت سیاسی شده است؛ بازیگران غیردولتی به‌ویژه پلتفرم‌های دیجیتال نقش تعیین‌کننده‌ای در مدیریت ادراک عمومی دارند؛ و دولت‌ها در کنار حفظ اقتدار قانونی، بخشی از اعمال قدرت خود را به فضای الگوریتمی و شبکه‌ای سپرده‌اند. در نهایت، حاکمیت ادراکی چارچوبی نظری و تحلیلی برای فهم تحولات قدرت در عصر دیجیتال و سیاست‌گذاری عمومی آینده ارائه می‌دهد.

کلیدواژه‌ها: حاکمیت ادراکی، اقتصاد توجه، قدرت الگوریتمی، جنگ شناختی، پلتفرم‌های دیجیتال.

مقدمه

قدرت سیاسی در طول تاریخ همواره با اشکال مسلط سازمان‌دهی جامعه و فناوری‌های ارتباطی زمانه پیوندی ناگسستنی داشته است. در سنت کلاسیک اندیشه سیاسی، حاکمیت عمدتاً بر پایه کنترل قلمرو جغرافیایی، اعمال اقتدار بر جمعیت و انحصار ابزارهای مشروع اعمال قدرت تعریف می‌شد. در چنین چارچوبی، سرزمین، مرز و اقتدار سیاسی سه مؤلفه بنیادین نظم سیاسی محسوب می‌شدند و دولت به‌عنوان مهم‌ترین دارنده قدرت، از طریق کنترل فضای فیزیکی و نهادهای حکمرانی، نظم اجتماعی را سامان می‌داد.

با گسترش رسانه‌های جمعی در قرن بیستم، منطق اعمال قدرت دستخوش تحول شد. اگرچه دولت همچنان بازیگر اصلی عرصه سیاسی باقی ماند، اما رسانه‌ها به‌تدریج به ابزارهای مؤثر شکل‌دهی افکار عمومی و هدایت ادراک اجتماعی تبدیل شدند. در این مرحله، قدرت صرفاً به کنترل سرزمین محدود نبود، بلکه توانایی اثرگذاری بر ذهنیت عمومی و تولید معنا نیز به یکی از منابع مهم اقتدار سیاسی بدل شد.

ورود به عصر دیجیتال و گسترش شبکه‌های ارتباطی جهانی، مرحله‌ای جدید در تحول ساختار قدرت را رقم زده است. ظهور پلتفرم‌های دیجیتال، کلان‌داده‌ها، هوش مصنوعی و الگوریتم‌های توصیه‌گر، سازوکارهای تولید، توزیع و مصرف اطلاعات را به نحوی بنیادین دگرگون کرده است. در این محیط جدید، اطلاعات دیگر منبع کمیاب نیست؛ بلکه آنچه به منبعی نادر و ارزشمند تبدیل شده، توجه انسان‌ها است. از همین رو، مفهوم «اقتصاد توجه» به یکی از مهم‌ترین چارچوب‌های تحلیلی برای فهم مناسبات قدرت در جوامع دیجیتال تبدیل شده است.

تحول مزبور صرفاً پیامدی اقتصادی ندارد، بلکه آثار عمیقی بر ماهیت قدرت سیاسی برجای گذاشته است. الگوریتم‌های حاکم بر پلتفرم‌های دیجیتال با اولویت‌بندی اطلاعات، تعیین میزان رؤیت پذیری محتوا، هدایت جریان‌های ارتباطی و تأثیرگذاری بر الگوهای ادراکی کاربران، در فرایند شکل‌گیری افکار عمومی نقش فزاینده‌ای ایفا می‌کنند. در نتیجه، عرصه رقابت سیاسی نیز به‌تدریج از کنترل فضاهای جغرافیایی به کنترل فضاهای اطلاعاتی، شناختی و

ادراکی منتقل شده است.

در سال‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی به بررسی اقتصاد توجه، سرمایه‌داری نظارتی، جامعه شبکه‌ای، حکمرانی پلتفرمی و قدرت الگوریتمی پرداخته‌اند. نظریه‌پردازانی همچون هربرت سایمون[1]، مایکل گلدهابر[2]، مانوئل کاستلز[3]، میشل فوکو[4]، ژیل دلوز[5]، شوشانا زوباف[6] و بیونگ-چول هان[7] هر یک از زاویه‌ای خاص ابعاد مختلف این تحول را تحلیل کرده‌اند. با وجود این، بخش مهمی از ادبیات موجود یا بر پیامدهای اقتصادی و فناورانه این تحولات متمرکز است یا بر جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی آن تأکید دارد. در مقابل، هنوز چارچوب نظری منسجم و مستقلی که بتواند پیامدهای این تحولات را در قالب دگرگونی مفهوم حاکمیت و بازتعریف ساختار قدرت سیاسی تبیین کند، به اندازه کافی توسعه نیافته است.

شکاف نظری موجود از آنجا اهمیت می‌یابد که بسیاری از منازعات سیاسی معاصر، از رقابت‌های انتخاباتی و قطبی‌سازی اجتماعی گرفته تا جنگ‌های اطلاعاتی، عملیات شناختی و منازعات ژئوپلیتیکی، بیش از گذشته در بستر کنترل جریان اطلاعات و مدیریت ادراک عمومی رخ می‌دهند. در چنین فضایی، این پرسش اساسی مطرح می‌شود که آیا قدرت سیاسی در حال گذار از الگوی کلاسیک مبتنی بر حاکمیت سرزمینی به الگویی جدید مبتنی بر کنترل ادراک، توجه و زیرساخت‌های اطلاعاتی است؟ به بیان دیگر، اقتصاد توجه چگونه ساختار قدرت سیاسی را در عصر الگوریتم‌ها دگرگون کرده است؟

پژوهش حاضر با رویکردی نظری - تحلیلی و با بهره‌گیری از تحلیل مفهومی، تفسیر نظری و مطالعه تطبیقی ادبیات موجود، در پی پاسخ به این پرسش است. فرضیه اصلی پژوهش آن است که اقتصاد توجه از طریق سازوکارهای الگوریتمی و حکمرانی پلتفرمی، منطق اعمال قدرت سیاسی را از کنترل سرزمین به کنترل توجه و ادراک عمومی منتقل کرده است. بر این

---

1 Herbert A. Simon
2 Michael H. Goldhaber
3 Manuel Castells
4 Michel Foucault
5 Gilles Deleuze
6 Shoshana Zuboff
7 Byung-chul Han

اساس، مقاله مفهوم «حاکمیت ادراکی» را به‌عنوان چارچوبی نظری برای تبیین این تحول پیشنهاد می‌کند. حاکمیت ادراکی در این پژوهش به توانایی هدایت، تنظیم و بازآرایی ادراک جمعی از طریق کنترل جریان‌های اطلاعاتی، زیرساخت‌های دیجیتال، داده‌ها و الگوریتم‌ها اطلاق می‌شود.

استدلال اصلی پژوهش آن است که در عصر اقتصاد توجه، قدرت سیاسی دیگر صرفاً بر اقتدار نهادی یا کنترل جغرافیایی استوار نیست، بلکه به نحو فزاینده‌ای بر توانایی مدیریت توجه، سامان‌دهی ادراک عمومی و مهندسی محیط اطلاعاتی وابسته شده است. از این منظر، فهم تحولات معاصر قدرت سیاسی مستلزم گذار از الگوهای سنتی حاکمیت و توجه به ظهور اشکال جدیدی از اقتدار است که در بستر شبکه‌ها، داده‌ها و الگوریتم‌ها اعمال می‌شوند.

ادبیات پژوهش

پژوهش‌های مرتبط با تحول قدرت سیاسی در عصر دیجیتال را می‌توان در چهار جریان اصلی طبقه‌بندی کرد: مطالعات حاکمیت و قدرت سیاسی، اقتصاد توجه، قدرت الگوریتمی و حکمرانی پلتفرمی و در نهایت مطالعات جنگ شناختی و امنیت ادراکی. با وجود گسترش این ادبیات، هنوز چارچوبی نظری که بتواند ارتباط میان این حوزه‌ها را ذیل مفهوم واحدی توضیح دهد، به طور کامل توسعه نیافته است.

مطالعات حاکمیت و قدرت سیاسی

مطالعات کلاسیک حاکمیت عمدتاً بر اقتدار [دائم] دولت، قلمرو و مرزهای سیاسی متمرکز بوده‌اند. ژان بودن(1992) ، توماس هابز (۱۳۸۹) و کارل اشمیت (2005) حاکمیت را عمدتاً در قالب اقتدار عالی دولت تعریف کرده‌اند. در این رویکردها، سرزمین و انحصار قدرت سیاسی عناصر بنیادین حاکمیت محسوب می‌شوند. در دوران معاصر نیز، فوکو (1995) و دلوز (1992) با طرح مفاهیمی چون قدرت انضباطی و جامعه کنترل، زمینه نظری لازم برای تحلیل اشکال غیر سرزمینی قدرت را فراهم کردند.

مطالعات اقتصاد توجه

اقتصاد توجه با آثار هربرت سایمون آغاز شد. سایمون استدلال می‌کند که در شرایط وفور اطلاعات، توجه به مهم‌ترین منبع کمیاب تبدیل می‌شود (Simon, 1971: 40) . مایکل گلدهابر این ایده را توسعه داد و نشان داد که در اقتصاد دیجیتال، توجه به سرمایه اصلی رقابت تبدیل شده است (Goldhaber, 1997: 3-4). در ادامه، داونپورت[1] و بک[2] (2001) و وو[3] (2017) ابعاد اقتصادی و سیاسی رقابت بر سر توجه را بررسی کردند. وو بر آن است که مطالعه تاریخی «توجه» نشان می‌دهد که این منبعِ محدود، ابتدا در خدمت سودآوری اقتصادی قرار گرفت، سپس دولت‌ها آموختند که همان مکانیسم را برای بسیج جمعیت و مشروع سازی هزینه‌های انسانی جنگ به‌کارگیرند (Wu, 2017: 22) .

مطالعات قدرت الگوریتمی و حکمرانی پلتفرمی

در دهه‌های اخیر، پژوهشگران متعددی نقش الگوریتم‌ها و پلتفرم‌ها را در بازآرایی قدرت بررسی کرده‌اند. بوچر (2018) ، گیلسپی[4] (2018) و کیچین[5] (2017) در این حوزه پژوهشی نشان داده‌اند که الگوریتم‌ها صرفاً ابزارهای فنی نیستند، بلکه سازوکارهای اعمال قدرت محسوب می‌شوند. امروز قدرت استوار بر داده است و در حکمرانی الگوریتمی تمرکز داده‌ها به منبع مهم قدرت سیاسی تبدیل شده‌اند (انصاری، ۱۴۰۴ : ۲۱اخوان). زوباف نیز در چارچوب سرمایه‌داری نظارتی نشان می‌دهد که داده و پیش‌بینی رفتار انسانی به منابع جدید قدرت تبدیل شده‌اند (Zuboff, 2019: 94–99).

مطالعات جنگ شناختی و امنیت ادراکی

پژوهش‌های جدید در حوزه جنگ و امنیت شناختی بر نقش اطلاعات، روایت‌ها و ادراک در

---

1 Thomas H. Davenport
2 John C. Beck
3 Tim Wu
4 Terleton Gillespie
5 Rob Kitchin

منازعات سیاسی تأکید دارند. برنارد کلاوری[1] و همکاران (2022) جنگ شناختی را از حیث اهداف آن در ایجاد تغییرات ذهنی بر جامعه هدف مورد مطالعه قرار داده‌اند. در این حوزه همچنین توماس رید[2] با طرح مفهوم «اقدامات فعال»[3] هدف جنگ شناختی را نظم معرفتی تعریف می‌کند. در این رویکرد فرآیند تشخیص واقعیت از دروغ از طریق اقدامات فعال دچار اختلال می‌گردد، این وضعیت به‌نوبه خود امنیت ادراکی را در جامعه با تهدید مواجه می‌سازد، به نحوی که احساسات و قطبی‌سازی جایگزین شواهد و تحلیل در جامعه می‌شود (Rid, 2020: 10).

مرور ادبیات پژوهش حاکی از این شکاف پژوهشی است که پژوهش‌های موجود در عین پردازش نظری و عملیاتی مفاهیم «اقتصاد توجه»، قدرت الگوریتمی، حکمرانی پلتفرمی و امنیت شناختی، دستیابی به چارچوبی نظری که بتواند این تحولات را ذیل مفهوم واحد «حاکمیت ادراکی» تبیین کند، فراهم نمی‌کنند. در سطح جزئی‌تر نیز مرور ادبیات پژوهش نشان می‌دهد ادبیات موجود در عین حال که توجه را کمیاب می‌داند، اما مکانیسم تبدیل توجه به تغییر باور و جهان‌بینی را توضیح نمی‌دهد. شکاف بعدی در حوزه مطالعات قدرت الگوریتمی خود را نشان می‌دهد. در این حوزه و به‌ویژه در آرای زوباف و بوچر، الگوریتم بدون توجه به بسترهای نهادی و فرهنگی تحلیل می‌شود؛ به نظر می‌رسد در این رویکرد، نقش عناصر گفتمانی و همچنین حافظه جمعی خنثی انگاشته شده است. در حوزه جنگ شناختی و در آرای کالوری و رید، مفهوم جنگ شناختی عمدتاً به «اقدامات فریب» تقلیل داده شده است؛ افزون بر این، به نظر می‌رسد پرسش از چیستی «ادراک» و چگونگی تبدیل ادراک به «شناخت» تا تحقق جنگ شناختی به‌عنوان عامل پیش‌برنده حاکمیت ادراکی به شکل بایسته مورد پژوهش قرار نداشته و همچنان به‌عنوان شکاف‌های پژوهشی مطرح است. این شکاف‌ها نقطه عزیمت پژوهش حاضر است.

---

1 Bernard Claverie
2 Thomas Rid
3 Active Measures

مبانی نظری و مفهومی

حاکمیت

حاکمیت از بنیادی‌ترین مفاهیم علوم سیاسی و حقوق عمومی محسوب می‌شود و در شکل کلاسیک خود به اقتدار عالی و نهایی دولت در قلمرو سرزمینی مشخص اشاره دارد. در این چارچوب، قدرت سیاسی عمدتاً از طریق کنترل جغرافیا، مدیریت جمعیت و اعمال اقتدار بر مرزهای معین تعریف می‌شد.

یکی از نخستین صورت‌بندی‌های منسجم مفهوم حاکمیت را ژان بودن[1] ارائه کرد. از نظر وی، حاکمیت قدرتی مطلق، دائمی و غیرقابل تجزیه است که در رأس نظم سیاسی قرار دارد. در نظریه بودن، عنصر سرزمین و تمرکز اقتدار سیاسی نقشی بنیادین دارد و حاکمیت بدون اقتدار نهایی بر قلمرو سیاسی قابل تصور نیست (Bodin, 1992:3-4).

توماس هابز[2] نیز در اثر مشهور خود «لویاتان»[3] حاکمیت را پاسخی به وضعیت ناامن طبیعی و شرط ضروری حفظ نظم اجتماعی می‌داند. از منظر هابز، اقتدار سیاسی هنگامی شکل می‌گیرد که افراد بخشی از آزادی‌های خود را به قدرتی متمرکز واگذار کنند تا امنیت و نظم عمومی تضمین شود (هابز،۱۳۸۹: ۱۹۲). در این الگو، دولت به‌عنوان کانون اقتدار مشروع، انحصار اعمال قدرت را در اختیار دارد.

در دوران معاصر، کارل اشمیت[4] با تأکید بر رابطه میان حاکمیت و وضعیت استثنایی، بعد دیگری از اقتدار سیاسی را برجسته ساخت. به اعتقاد او، «حاکم کسی است که درباره وضعیت استثنایی تصمیم می‌گیرد» (Schmitt, 2005: 5) . در این برداشت، حاکمیت نه صرفاً مجموعه‌ای از قواعد حقوقی، بلکه توانایی تصمیم‌گیری نهایی در شرایط بحرانی است. این دیدگاه‌ها در مجموع بنیان نظری نظام دولت – ملت مدرن و نظم وستفالیایی را شکل داده‌اند. نظم وستفالیایی بر اصولی همچون تمامیت ارضی، برابری حقوقی دولت‌ها، کنترل مرزها و

---

1 Jean Bodin
2 Thomas Hobbes
3 Leviathan
4 Carl Schmitt

انحصار اقتدار سیاسی در قلمرو ملی استوار است (Krasner, 1999: 20). در چنین چارچوبی، قدرت سیاسی اساساً پدیده‌ای سرزمینی تلقی می‌شود و مشروعیت آن از توانایی کنترل قلمرو و جمعیت ناشی می‌گردد.

با این حال، تحولات فناورانه و ارتباطی اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست‌ویکم، برخی از مفروضات بنیادین این الگو را با چالش مواجه کرده است. گسترش شبکه‌های ارتباطی جهانی، جریان‌های فراملی اطلاعات و ظهور پلتفرم‌های دیجیتال موجب شده‌اند که بخشی از فرایند اعمال قدرت از قلمرو فیزیکی به قلمرو اطلاعاتی منتقل شود. ازاین‌رو، هرچند مفهوم کلاسیک حاکمیت همچنان برای فهم ساختار دولت ضروری است، اما به‌تنهایی قادر به تبیین مناسبات جدید قدرت در محیط دیجیتال نیست.

اقتصاد توجه

تحول ساختار قدرت سیاسی در عصر دیجیتال با ظهور پدیده‌ای همراه شده است که امروزه از آن با عنوان «اقتصاد توجه» یاد می‌شود. مبنای این مفهوم آن است که در جوامع معاصر، اطلاعات دیگر منبع کمیاب نیست؛ بلکه توجه انسانی به مهم‌ترین منبع کمیاب تبدیل شده است. هربرت سایمون از نخستین اندیشمندانی بود که به این مسئله اشاره کرد. وی استدلال نمود که وفور اطلاعات به فقر توجه منجر می‌شود، زیرا هرچه حجم اطلاعات افزایش یابد، ظرفیت محدود توجه انسانی بیش از پیش تحت فشار قرار می‌گیرد (Simon, 1971:40).

سایمون استدلال می‌کند که در اقتصادهای در حال ظهور پساصنعتی، اهمیت فرایند تولید دیگر صرفاً به دانش و اطلاعات محدود نمی‌شود؛ بلکه توجهی که برای پردازش، تفسیر و به‌کارگیری این دانش و اطلاعات ضروری است نیز به یکی از مؤلفه‌های بنیادین تولید بدل می‌گردد (Simon, 1969: 6). بسیاری از مباحث معاصر درباره اقتصاد توجه بر پایه این دیدگاه شکل گرفته است. مایکل گلدهابر استدلال کرد که در اقتصاد دیجیتال، توجه به مهم‌ترین سرمایه تبدیل شده است و رقابت اصلی میان بازیگران اقتصادی و سیاسی بر سر جذب و حفظ توجه مخاطبان شکل می‌گیرد (Goldhaber, 1997: 4). در چنین شرایطی، ارزش اجتماعی و اقتصادی اطلاعات نه به خود اطلاعات، بلکه به میزان توجهی وابسته می‌شود که قادر به جلب

آن هستند.

اقتصاد توجه پیامدهای مهمی برای حوزه سیاست دارد. در فضای دیجیتال، کنشگران سیاسی برای اثرگذاری بر افکار عمومی ناگزیر از رقابت در بازاری هستند که در آن توجه شهروندان منبع اصلی قدرت محسوب می‌شود. از این رو، موفقیت سیاسی بیش از گذشته به توانایی تولید محتوا، مدیریت روایت‌ها و جلب توجه عمومی وابسته شده است. این تحول موجب شده است که فرایندهای سیاسی نیز به‌تدریج تحت تأثیر منطق توجه قرار گیرند. در چنین محیطی، پیام‌هایی که ظرفیت بیشتری برای تحریک هیجان، خشم، ترس یا شگفتی دارند، معمولاً سهم بیشتری از توجه عمومی را به خود اختصاص می‌دهند. در همین راستا کارن نلسون فیلد[1] در تعریف خود از «اقتصاد توجه» بر مدیریت انباشت اطلاعات و پیامدهای آن بر نظام‌های اقتصادی و اجتماعی تأکید دارد (نلسون‌فیلد، ۱۴۰۴: ۱۰۲). بنابراین، اقتصاد توجه صرفاً یک مفهوم اقتصادی نیست، بلکه چارچوبی برای فهم بازآرایی مناسبات قدرت در جوامع محسوب می‌شود.

۱-۱. قدرت الگوریتمی[2]

ظهور شبکه‌های دیجیتال و پلتفرم‌های آنلاین موجب شد تا شکل جدیدی از قدرت سیاسی ظهور کند که دیگر صرفاً مبتنی بر کنترل سرزمین یا نهادهای سنتی نیست، بلکه بر مهندسی ادراک و جریان اطلاعات استوار است. قدرت الگوریتمی به معنای توانایی هدایت رفتار و ادراک عمومی از طریق الگوریتم‌ها، داده‌ها و زیرساخت‌های دیجیتال تعریف می‌شود.

میشل فوکو نشان می‌دهد که قدرت صرفاً از طریق اجبار و خشونت مستقیم اعمال نمی‌شود، بلکه با تولید دانش، نظارت، طبقه‌بندی و هنجارسازی سوژه‌ها عمل می‌کند (Foucault, 1995:194). در عصر دیجیتال می‌توان این منطق را در قالب شبکه‌های الگوریتمی مشاهده کرد که در فرایند اولویت‌بندی اطلاعات و شکل‌دهی به ادراک کاربران نقش ایفا می‌کنند. ژیل دلوز با مفهوم «جامعه کنترل» به این روند پیش‌درآمدی داده است. او پیش‌بینی

1 Karen Nelson-Field
2 Algorithmic Power

می‌کند که کنترل‌های دیجیتال جایگزین کنترل‌های فیزیکی می‌شوند و قدرت در شبکه‌های توزیع‌شده اعمال می‌گردد (Deleuze, 1992: 2-3).

زوباف در «سرمایه‌داری نظارتی»[1] نشان می‌دهد که پلتفرم‌های دیجیتال، با استفاده از داده و الگوریتم، رفتار کاربران را پیش‌بینی، دسته‌بندی و جهت‌دهی می‌کنند. بدین ترتیب، الگوریتم‌ها نه‌تنها ابزار فنی، بلکه ابزار اعمال درست سیاسی و اقتصادی محسوب می‌شوند (Zuboff, 2019: 99-100). بر این اساس در عصر دیجیتال، داده و الگوریتم‌ها به مؤلفه‌های مرکزی قدرت تبدیل شده‌اند.

بنابراین، قدرت الگوریتمی در ارتباط با توانایی جمع‌آوری داده‌های گسترده و تحلیل آن‌ها، اولویت‌بندی جریان اطلاعات، شکل‌دهی به ادراک عمومی و توجه مخاطبان و نهایتاً هدایت رفتار اجتماعی و سیاسی قابل تبیین است.

حاکمیت ادراکی[2]

«حاکمیت ادراکی» به‌عنوان یک مفهوم [برساخته] بر توانایی هدایت، بازآرایی و تنظیم ادراک عمومی از طریق کنترل جریان اطلاعات، داده و توجه اشاره دارد. ابزار اعمال حاکمیت ادراکی ، دانشی است که مداخله در روان را تسهیل می‌کند و امکان اثرگذاری در سطحی پیشا تأملی را فراهم می‌آورد (Zuboff, 2019:15). گستره اعمال این حاکمیت فراتر از اقتدار سنتی دولت و مرز جغرافیایی است و شامل بُعد شناختی و الگوریتمی اعمال قدرت می‌شود (Deleuze, 1992:2-3).

حاکمیت ادراکی همچنین عبارت است از توانایی هدایت، تنظیم و بازآرایی ادراک عمومی از طریق کنترل زیرساخت‌های اطلاعاتی، الگوریتمی و جریان توجه. بیونگ چول هان در تبیین کارکردی این مفهوم، کارویژه «شفافیت دیجیتال» را مطرح می‌کند و بر آن است که در فضای حاکمیت ادراکی ایجادشده از طریق شفافیت دیجیتال، کنترل از طریق روشنایی مطلق، حذف دیگری و هموارسازی ارتباطات اعمال می‌شود (Han, 2015: 46). این توانایی به

1 The Age of Surveillance Capitalism
2 Perceptual Governance

تحلیلگران سیاسی و اجتماعی، امکان می‌دهد تا تغییرات بنیادین در منطق قدرت را در عصر دیجیتال تبیین کنند. برخلاف حاکمیت سرزمینی که بر کنترل مرزهای فیزیکی استوار است، حاکمیت ادراکی مرزهای شناختی و ادراکی را مدیریت می‌کند، و اقتدار نه فقط از طریق نهادها بلکه از طریق معماری اطلاعاتی و الگوریتمی اعمال می‌شود. این مفهوم در ارتباط با مفاهیم زیر تبیین می‌شود:

۱. مفهوم «اقتصاد توجه» که ناظر بر کمیابی توجه در شرایط وفور اطلاعات (Goldhaber, 1997: 40-41) و رقابت برای جلب توجه عمومی (Simon, 1971) است.

۲. مفهوم «قدرت الگوریتمی» که به‌عنوان هدایت و اولویت‌بندی اطلاعات توسط پلتفرم‌ها تعریف می‌شود (Zuboff, 2019: 127-130; Bucher, 2018; Gillespie, 2018).

۳. مفهوم «روان‌سیاست» به‌مثابه استثمار روان از طریق شفافیت و شتاب دیجیتال (Han, 2015, p. 44; Han, 2017).

۴. مفهوم «جامعه شبکه‌ای» که نظم اجتماعی جدیدی را مورد مطالعه قرار می‌دهد که تحت تأثیر منطق کنترل ناپذیر بازارها، فناوری و نظم ژئوپلیتیک قرار دارد (Castells, 1996: 50).

براین‌اساس، حاکمیت ادراکی مفهومی جامع است که هم ابعاد الگوریتمی و پلتفرمی و هم اثرات شناختی و اجتماعی اعمال قدرت را در برمی‌گیرد. این مفهوم در حوزه عملیاتی بر اساس چهار شاخص کلیدی تبیین می‌شود: کنترل جریان توجه عمومی، معماری اطلاعات و داده‌ها، بازآرایی حوزه عمومی و نفوذ پلتفرم‌ها در سیاست‌گذاری.

کنترل جریان توجه عمومی

توانایی اولویت‌بندی، برجسته‌سازی، حذف دیگریت و نابودی فاصله در فضای «شفافیت دیجیتال»[1] نکته مهم اینکه این توانایی کنترل‌کننده، به تعبیری که هان ارائه می‌دهد، عمدتاً از طریق «خودنمایی داوطلبانه»[2] و «همکاری فعال سوژه‌ها»[3] صورت می‌گیرد، نه صرفاً از طریق

1 Digital Transparency
2 Transparency Society
3 active collaboration of subjects

سرکوب بیرونی اطلاعات (Han, 2015:44).

معماری اطلاعات و داده‌ها

طراحی سیستم‌ها و الگوریتم‌هایی که رفتار و ادراک کاربران را شکل می‌دهند. پلتفرم‌های جست‌وجو و شبکه‌های اجتماعی در نظام اطلاعاتی معاصر صرفاً ابزارهای انتقال یا بازیابی داده نیستند، بلکه به‌عنوان سازوکارهای میانجیگری در شکل‌دهی به ادراک، اولویت‌بندی شناختی و جهت‌گیری رفتاری کاربران عمل می‌کنند. این پلتفرم‌ها از طریق رتبه‌بندی، الگوریتم‌های پیشنهاددهی و برجسته‌سازی گزینشی محتوا، بر آنچه در معرض دید کاربران قرار می‌گیرد و نیز بر نحوه تفسیر آنان از واقعیت اجتماعی اثر می‌گذارند. به تعبیری که پاسکال[1] در «جامعه جعبه سیاه»[2] ارائه می‌دهد؛ این سامانه‌ها تنها ابزارهایی برای دسترسی آسان به اطلاعات نیستند، بلکه همچون هدایت‌گرانی عمل می‌کنند که می‌توانند بر تصمیم‌های ما درباره آنچه می‌بینیم، می‌اندیشیم و در نهایت انجام می‌دهیم عمیقاً اثرگذار باشند (Pasquale, 2015: 59).

بازآرایی حوزه عمومی

گسترش یا محدودسازی امکان گفت‌وگوی انتقادی و عقلانی شهروندان درباره امور عمومی. این بازآرایی ناظر به دگرگونی در کارکرد حوزه عمومی است. این حوزه در تعریف هابرماس[3] حوزه‌ای است که در آن افراد خصوصی گرد هم می‌آیند و به‌مثابه یک عموم عمل می‌کنند یا به عبارت دیگر با مقامات عمومی درباره قواعد عام حاکم بر حوزه اجتماعی و اقتصادی به بحث و مجادله می‌پردازند (Habermas, 1993: 27) .

نفوذ پلتفرم‌ها در سیاست‌گذاری

قدرت غیررسمی پلتفرم‌ها در جهت‌دهی به تصمیمات سیاسی و اجتماعی. در تبیین این شاخص حکمرانی ادراکی، زوباف با توصیف سرمایه‌داری نظارتی به «دیگری بزرگ»[4] قابلیت‌های

1 Frank Pasquale
2 The Black Box Society
3 Jürgen Habermas
4 Big Other

کنترل و جهت‌دهی را بخشی از اصول اقتصادی‌ای قلمداد می‌کند که تجربه انسانی را ابزاری و تحت کنترل درمی‌آورند تا رفتار را به‌صورت نظام‌مند و پیش‌بینی پذیر به‌سوی اهداف سودآور دیگران شکل دهند (Zuboff, 2019: 240).

از این منظر، نفوذ پلتفرم‌ها در سیاست‌گذاری صرفاً به استخراج داده محدود نمی‌شود، بلکه شامل توانایی راهبردی کنترل بر فرایندهای ارتباطی و اقناع‌سازی در مقیاس کلان است. در این چارچوب، کنترل بر شبکه‌های ارتباطی (یا دست‌کم تأثیرگذاری بر آن‌ها) و نیز امکان ایجاد جریانی مؤثر از ارتباط و اقناع در جهت‌گیری با منافع کنشگران مسلط، به‌منزله دارایی محوری در ظرفیت برنامه‌ریزی هر شبکه قدرت تلقی می‌شود. بر این اساس، پلتفرم‌های دیجیتال با تسلط عملی بر زیرساخت‌های ارتباط و اقناع، به کنشگرانی مؤثر در سیاست‌گذاری تبدیل می‌شوند که قدرت رسمی آن‌ها لزوماً با ضریب نفوذ واقعی‌شان همخوانی ندارد (Castells, 2009: 46).

در یک تعریف کلی، حاکمیت ادراکی شکلی نوظهور از اعمال قدرت در عصر پلتفرم‌ها به شمار می‌آید که از طریق کنترل زیرساخت‌های اطلاعاتی، مدیریت اقتصاد توجه، تنظیم رؤیت پذیری محتوا و چارچوب‌بندی واقعیت اجتماعی، به سازمان‌دهی ادراکات فردی و جمعی می‌پردازد. در این چارچوب، منبع اصلی قدرت نه صرفاً مالکیت قلمرو یا انحصار ابزارهای اجبار، بلکه توانایی شکل‌دهی به آن چیزی است که افراد می‌بینند، به آن توجه می‌کنند و از جهان پیرامون خود درک می‌کنند. از این منظر، حاکمیت ادراکی به یکی از ابعاد بنیادین قدرت سیاسی در عصر دیجیتال تبدیل شده است؛ زیرا از طریق هدایت ادراکات عمومی، امکان اثرگذاری بر قضاوت‌ها، ترجیحات و رفتارهای اجتماعی و سیاسی را فراهم می‌کند.

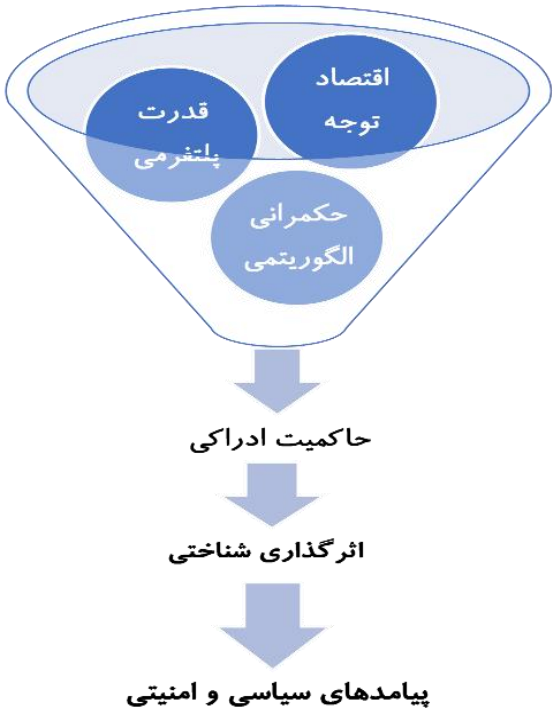
باید توجه داشت که طرح این شاخص‌های عملیاتی به این معنا نیست که حاکمیت ادراکی

به‌صورت مطلق جایگزین حاکمیت سنتی سرزمینی انگاشته می‌شود؛ بلکه در عین حال از این ظرفیت برخوردار است تا به‌عنوان مکمل عمل کند. به تعبیری دیگر، ظهور فناوری‌های

جدیـد می‌توانـد در عـین ظرفیت‌هـای بـالقوه آن در افـزایش کـارایی، اثربخشـی، شـفافیت و پاسخگویی در حکمرانی و انجام وظایف محوله از این جهت که حاکمیت سرزمینی را بـه‌عنوان یکی از اصول بنیادین دولت با چالش مواجه می‌سازند، حائز اهمیت بـه شـمار می‌آینـد (مهرابـی کوشکی و حمیدی، ۱۴۰۴: ۲۴).

از نظر تحلیلی نیز باید اذعان داشت کـه در شـرایط کنـونی و در برخـی حوزه‌هـا، گسـتره حاکمیت ادراکی ممکن است با محدودیت‌های قانونی و نهادی مواجه شود. این مفهـوم عمـدتاً برای تحلیل عصر اقتصاد توجه، شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های دیجیتال کـاربرد دارد و تحلیـل سـنتی قـدرت سیاسـی نمی‌توانـد تمـام ابعـاد آن را پوشـش دهـد. در تحلیل‌هـای بین‌المللـی و ژئوپلیتیک، باید تعامل میان دولت‌ها، پلتفرم‌ها و نهادهای بین‌المللی مورد توجه قرار گیرد.

شکل ۱: مدل مفهومی حاکمیت ادراکی

(گذار از حاکمیت سرزمینی به حاکمیت ادراکی)

از حاکمیت سرزمینی به حاکمیت ادراکی

درک مفهوم حاکمیت ادراکی مستلزم قرار دادن آن در بستر تحول گسترده‌تر منطق قدرت در دوران معاصر است. ازاین‌رو، تمایز میان ادراک و شناخت، صرفاً یک بحث مفهومی مستقل نیست، بلکه نقطه آغاز فهم تغییری بنیادین در شیوه اعمال قدرت است؛ تغییری که طی آن، کنترل مستقیم قلمروهای مادی به‌تدریج با تلاش برای مدیریت جریان‌های اطلاعاتی، سازمان‌دهی توجه و شکل‌دهی به برداشت‌های جمعی تکمیل شده است. بر همین اساس، بحث حاکمیت ادراکی و گذار از حاکمیت سرزمینی دو سطح به‌هم‌پیوسته از یک تحول واحد را نشان می‌دهند: نخست، تحول در سطح نظری از کنترل فضاهای فیزیکی به تأثیرگذاری بر میدان‌های ادراکی؛ و دوم، پیامدهای راهبردی این تحول در ظهور اشکال جدیدی از رقابت و منازعه، از جمله جنگ شناختی.

تحول نظری

در ادبیات معاصر قدرت، امنیت و مطالعات رسانه‌ای، مفاهیمی نظیر جنگ شناختی، امنیت شناختی و قلمرو شناختی به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته‌اند و در برخی موارد مرز میان سطوح ادراکی و شناختی تحلیل به‌روشنی مشخص نیست. ازاین‌رو، پیش از ورود به بحث حاکمیت ادراکی، لازم است تمایز این دو مفهوم و نسبت آن‌ها با یکدیگر تبیین شود. در معنای عام، شناخت به مجموعه فرایندهای ذهنی مربوط به دریافت، پردازش، تفسیر، ذخیره‌سازی و به‌کارگیری اطلاعات اطلاق می‌شود و حوزه‌هایی همچون حافظه، یادگیری، استدلال، قضاوت و تصمیم‌گیری را در برمی‌گیرد. در مقابل، ادراک به آن دسته از فرایندهایی اشاره دارد که از طریق آن‌ها افراد داده‌ها و محرک‌های محیطی را دریافت، انتخاب و معنا گذاری می‌کنند. بر این اساس، ادراک را می‌توان یکی از مؤلفه‌های بنیادین شناخت دانست؛ به این معنا که هرگونه مداخله در فرایندهای شناختی، ناگزیر از سطحی از مداخله در ادراک آغاز می‌شود. بااین‌حال، یکسان انگاری این دو مفهوم می‌تواند به خلط سطوح متفاوت تحلیل منجر شود.

انتخاب مفهوم «حاکمیت ادراکی» در این پژوهش نیز بر همین مبنا صورت گرفته است. هدف مقاله حاضر تبیین تمامی ابعاد حکمرانی بر ذهن و فرایندهای شناختی نیست، بلکه تمرکز

آن بر سازوکارهایی است که از طریق مدیریت جریان اطلاعات، هدایت توجه، اولویت‌بخشی به محتوا، چارچوب‌بندی واقعیت و شکل‌دهی به برداشت‌های عمومی عمل می‌کنند.

بر همین اساس، استفاده هم‌زمان از مفاهیمی نظیر جنگ شناختی، امنیت شناختی یا مرزهای شناختی در این پژوهش به معنای جایگزینی مفهوم حاکمیت ادراکی با حاکمیت شناختی نیست. این مفاهیم ناظر بر سطوحی گسترده‌تر از رقابت و اعمال قدرت هستند که حوزه‌هایی همچون قضاوت، تصمیم‌گیری و رفتار سیاسی را نیز در برمی‌گیرند. بااین‌حال، استدلال اصلی پژوهش آن است که بخش مهمی از این مداخلات شناختی از طریق سازوکارهای ادراکی عمل می‌کنند. به عبارت دیگر، اگر جنگ شناختی به دنبال تأثیرگذاری بر نحوه اندیشیدن، قضاوت کردن و تصمیم گرفتن افراد است، این فرایند غالباً از مسیر مدیریت توجه، چارچوب‌بندی اطلاعات و شکل‌دهی به ادراک واقعیت آغاز می‌شود.

از این رو، می‌توان حاکمیت ادراکی را سطح مقدماتی و عملیاتی بسیاری از فرایندهای گسترده‌تر شناختی دانست. در چنین برداشتی، ادراک و شناخت نه دو حوزه متعارض، بلکه دو سطح به‌هم‌پیوسته از اعمال قدرت هستند؛ با این تفاوت که تمرکز این پژوهش بر سطحی است که در آن قدرت از طریق سامان‌دهی میدان توجه، کنترل جریان اطلاعات و جهت‌دهی به برداشت‌های عمومی عمل می‌کند. بنابراین، مفهوم حاکمیت ادراکی در این مقاله به‌مثابه چارچوبی تحلیلی برای فهم دگرگونی منطق قدرت در عصر پلتفرم‌ها به کار گرفته می‌شود؛ عصری که در آن رقابت بر سر کنترل قلمروهای جغرافیایی به‌تدریج جای خود را به رقابت بر سر سازمان‌دهی ادراکات، هدایت توجه و شکل‌دهی به واقعیت‌های اجتماعی داده است.

بر این اساس، بررسی حاکمیت ادراکی را نمی‌توان صرفاً در سطح فرایندهای روان‌شناختی یا سازوکارهای فردی ادراک محدود کرد؛ زیرا ادراک در عصر دیجیتال به یکی از عرصه‌های اصلی اعمال قدرت، رقابت سیاسی و منازعه راهبردی تبدیل شده است.

پیامدهای نظری (ظهور مفهوم جنگ شناختی)

در امتداد تحول گسترش مفهوم جنگ از تمرکز بر قلمروهای فیزیکی به حوزه‌های اطلاعاتی و شناختی، منطق اعمال قدرت نیز از کنترل مستقیم منابع و سرزمین به سمت مدیریت جریان‌های

اطلاعاتی، سازمان‌دهی توجه و شکل‌دهی به برداشت‌های جمعی حرکت کرده است. از این منظر، حاکمیت ادراکی را باید در امتداد تحول گسترده‌تر در ماهیت قدرت تحلیل کرد؛ تحولی که در آن توانایی تأثیرگذاری بر چگونگی دیده شدن، تفسیر شدن و معنا یافتن واقعیت، به مؤلفه‌ای اساسی در رقابت‌های سیاسی و ژئوپلیتیکی تبدیل شده است.

مانوئل کاستلز در «قدرت ارتباطات» صراحتاً اظهار می‌دارد که: «اساسی‌ترین شکل قدرت در توانایی شکل‌دهی ذهن انسان نهفته است» (Castells, 2009: 3). در چنین شرایطی، موفقیت یک بازیگر سیاسی یا ژئوپلیتیکی صرفاً به توانایی اعمال قدرت سخت وابسته نیست، بلکه به میزان اثرگذاری او بر ادراک عمومی، روایت سازی و جهت‌دهی به افکار عمومی نیز بستگی دارد.

در این چارچوب، مفهوم «جنگ شناختی» به‌تدریج جایگاه مهمی در ادبیات راهبردی یافته است. جنگ شناختی به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که هدف آن تأثیرگذاری بر فرایندهای ادراکی، تصمیم‌گیری و نظام معنایی افراد و جوامع است. به عبارت دقیق‌تر، این شکل نامتعارف از منازعه، با بهره‌گیری از ابزارهای سایبری در پی تغییر فرایندهای شناختی دشمن، بهره‌برداری از سوگیری‌های ذهنی یا تفکر بازتابی، ایجاد تحریف‌های فکری، تأثیرگذاری بر تصمیم‌سازی و مختل سازی کنش است. بنابراین برخلاف جنگ‌های کلاسیک که زیرساخت‌های فیزیکی را هدف قرار می‌دادند، در جنگ شناختی ذهن انسان به عرصه اصلی رقابت تبدیل می‌شود (Claverie & Du Cluzel, 2022: 1).

مفهوم جنگ شناختی در پاسخ به یک تغییر محسوس در ماهیت منازعات میان دولتی پدیدار شده است. اشکال سنتی منازعه شامل عوامل سیاسی، اقتصادی، دیپلماتیک و اطلاعاتی به‌طور فزاینده‌ای با مداخلات نظام‌مندی تکمیل می‌شوند که فرایندهای شناختی جمعیت‌های دشمن را هدف قرار می‌دهند. بدین ترتیب، در حالی که جنگ نظامی زیرساخت‌های مادی را نابود می‌سازد، جنگ اقتصادی پایگاه‌های منابع و ظرفیت بازتولید را تضعیف می‌کند، جنگ دیپلماتیک نظام‌های اتحاد و مشروعیت بین‌المللی را بی‌ثبات می‌سازد، و جنگ اطلاعاتی محتوا را تحریف و دسترسی به داده‌ها را مختل می‌کند، جنگ شناختی خود سازوکارهای تفسیر را

هدف قرار می‌دهد؛ بدین معنا که نه آنچه مردم می‌دانند، بلکه چگونگی ساخت دانش، ادراک واقعیت و جایابی خود در آن را نشانه می‌رود (Korobeynikov, Davydiuk, & Mokhor, 2026: 6). به بیان دیگر، تمایز بنیادین جنگ شناختی از سایر اشکال منازعه در تغییر سطح مرجع از «داده» و «اطلاعات» به «معنا» و «ادراک» نهفته است. از این منظر، جنگ شناختی را باید امتداد تحول تاریخی جنگ دانست که در آن «شناخت»، «اطلاعات» و «دانش» به عناصر راهبردی قدرت تبدیل شده‌اند (Salo-Pöntinen et al., 2026).

برنارد کلایوری[1] و همکاران در «جنگ شناختی؛ ظهور مفهوم شناخت در عرصه جنگ» جنگ شناختی را شکلی از منازعه نامتعارف می‌دانند که با بهره‌گیری از ابزارهای سایبری در پی تغییر فرایندهای شناختی دشمن، بهره‌برداری از سوگیری‌های ذهنی، ایجاد تحریف‌های فکری، تأثیرگذاری بر تصمیم‌سازی و مختل سازی کنش است. این اثرات می‌توانند در سطوح فردی و جمعی پیامدهای منفی به همراه داشته باشند. جنگ شناختی، جنگ بر سر محتوای ذهنی جامعه دشمن یعنی آنچه می‌اندیشد، دوست می‌دارد یا بدان باور دارد از طریق تغییر بازنمایی واقعیت است. به بیان دیگر، این جنگ بر سر چگونگی تفکر، کارکرد ذهن، شیوه نگریستن به جهان و فرایند توسعه تفکر مفهومی دشمن تعریف می‌شود. اثرات مطلوب این نوع جنگ، تغییر جهان‌بینی‌های جامعه هدف و در نتیجه تأثیرگذاری بر آرامش ذهنی، قطعیت‌ها، رقابت‌پذیری و رفاه آنان است (Claverie & Du Cluzel, 2022: 3).

توماس رید[2] در تبیین جنگ شناختی به مجموعه‌ای از «اقدامات فعال» و سیستماتیک اشاره دارد که با هدف قرار دادن نهادهای تولید و اعتبارسنجی حقیقت (نظم معرفتی)، و جایگزین کردن احساسات و قطبی‌سازی به‌جای شواهد و تحلیل، توانایی یک جامعه باز را برای تشخیص واقعیت از دروغ فرسایش می‌دهد و از این طریق، مرز میان صلح و جنگ را در عرصه داخلی و بین‌المللی محو می‌کند. در این فرآیند، اقدامات فعال (یا عملیات فریب هدفمند) نظم معرفتی مستقر را فرسایش می‌دهند، اما این کار را به‌آرامی و زیرکانه انجام می‌دهند؛ همین کندی است که اطلاعات نادرست را تا این اندازه موذیانه می‌سازد، زیرا هنگامی که مرجعیت

1Bernard Claverie
2Thomas Rid

شواهد فرسوده می‌شود، احساسات جای خالی آن را پر می‌کنند. هرچه تمایز میان واقعیت و غیر واقعیت دشوارتر می‌شود، تمایز میان دوست و دشمن آسان‌تر می‌گردد. مرز میان حقیقت و دروغ، دنباله مرز میان صلح و جنگ است، چه در عرصه داخلی و چه در عرصه بین‌المللی (Rid, 2020: 10-11).

جنگ شناختی همچنین در تعریفی دیگر عبارت است از: مجموعه‌ای از فعالیت‌های هماهنگ شده با سایر ابزارهای قدرت که با هدف تأثیرگذاری بر نگرش‌ها و رفتارها از طریق اثرگذاری بر شناخت‌های فردی و جمعی، صیانت از آن‌ها و/یا مختل سازی آن‌ها، در جهت کسب برتری صورت می‌پذیرد (Korobeynikov, Davydiuk, & Mokhor, 2026:6). ویژگی بارز و آنچه جنگ شناختی را از سایر اشکال تأثیرگذاری متمایز می‌سازد، ماهیت چندمسیره و چند سطحی مداخله در شناخت است؛ به عبارت دیگر، جنگ شناختی نه بر یک سازوکار واحدِ علی، بلکه بر مجموعه‌ای از مسیرهای موازی و تعاملی اختلال شناختی استوار است (Claverie & Du Cluzel, 2022: 3). بنابراین، یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های عصر اقتصاد توجه آن است که مرزهای جغرافیایی به‌تدریج اهمیت انحصاری خود را از دست می‌دهند و مرزهای ادراکی و شناختی به میدان جدید رقابت‌های قدرت تبدیل می‌شوند.

در مجموع، تحول از حاکمیت سرزمینی به حاکمیت ادراکی نشان‌دهنده تغییر بنیادین در منطق اعمال قدرت است؛ تغییری که در آن میدان اصلی رقابت از کنترل منابع و قلمروهای مادی به مدیریت معنا، ادراک و سازوکارهای تفسیر واقعیت منتقل می‌شود. در این چارچوب، جنگ شناختی را می‌توان یکی از نمودهای راهبردی این تحول دانست؛ شکلی از منازعه که به‌جای هدف قرار دادن صرف زیرساخت‌ها یا جریان اطلاعات، فرایندهای تولید معنا، ادراک واقعیت و تصمیم‌گیری را نشانه می‌گیرد. بنابراین، حاکمیت ادراکی و جنگ شناختی دو مفهوم منفصل نیستند، بلکه در دو سطح متفاوت به یک دگرگونی مشترک در ماهیت قدرت اشاره دارند: نخست، توانایی شکل‌دهی به محیط ادراکی و اطلاعاتی جامعه، و دوم، بهره‌گیری راهبردی از این ظرفیت در رقابت‌ها و منازعات سیاسی و ژئوپلیتیکی.

پیامدهای سیاسی (حاکمیت ادراکی)

در بررسی پیامدهای سیاسی حاکمیت ادراکی این پیامدها را نمی‌توان صرفاً به تغییر در شیوه‌های ارتباطی یا مدیریت اطلاعات محدود ساخت، بلکه بازتابی عمیق در ساختارهای سیاسی، امنیتی و حکمرانی معاصر دارد. هنگامی‌که توانایی شکل‌دهی به ادراک عمومی، مدیریت توجه و سازمان‌دهی جریان اطلاعات به یکی از منابع اصلی قدرت تبدیل می‌شود، مفاهیم بنیادینی همچون دموکراسی، اقتدار سیاسی، امنیت ملی و نقش بازیگران غیردولتی نیز نیازمند بازاندیشی می‌شوند. از این منظر، حاکمیت ادراکی را می‌توان نه صرفاً به‌عنوان یک سازوکار ارتباطی، بلکه به‌مثابه الگویی نوین از اعمال قدرت سیاسی در نظر گرفت که در آن رقابت بر سر کنترل معنا، داده و ادراک اجتماعی به یکی از مؤلفه‌های اساسی حکمرانی در عصر دیجیتال تبدیل شده است. بر همین اساس، پیامدهای سیاسی حاکمیت ادراکی را در باید در پنج سطح به شرح زیر مورد بررسی قرار داد:

بحران دموکراسی و بازآرایی حوزه عمومی

یکی از مهم‌ترین پیامدهای گسترش اقتصاد توجه و قدرت الگوریتمی، تأثیر آن بر کیفیت دموکراسی و عملکرد حوزه عمومی است. در الگوی کلاسیک دموکراسی، مشروعیت سیاسی بر مبنای شکل‌گیری اراده عمومی از طریق گفت‌وگوی عقلانی، گردش آزاد اطلاعات و مشارکت آگاهانه شهروندان استوار بود. در چنین الگویی، حوزه عمومی فضایی برای تبادل استدلال‌ها و شکل‌گیری توافق‌های اجتماعی محسوب می‌شد. با ظهور پلتفرم‌های دیجیتال، ساختار ارتباطات سیاسی دچار تحول بنیادین شده است. جریان اطلاعات دیگر صرفاً از طریق رسانه‌های متمرکز یا نهادهای عمومی مدیریت نمی‌شود، بلکه در بستر الگوریتم‌هایی سازمان می‌یابد که هدف اصلی آن‌ها حفظ و افزایش توجه کاربران است. در نتیجه، معیارهای اقتصادی مبتنی بر جذب توجه، به‌تدریج جایگزین معیارهای هنجاری مبتنی بر گفت‌وگوی عقلانی شده‌اند (Han, 2022: 22-24) .

بازتعریف مفهوم قدرت سیاسی

تحول دیگری که از ظهور حاکمیت ادراکی ناشی می‌شود، بازتعریف مفهوم قدرت سیاسی است. در سنت کلاسیک علوم سیاسی، قدرت غالباً به توانایی تحمیل اراده، کنترل منابع یا اعمال اقتدار نهادی تعبیر می‌شد. در این چارچوب، دولت مهم‌ترین کانون قدرت محسوب می‌گردید و اقتدار سیاسی عمدتاً در نهادهای رسمی متمرکز بود. اما در تعریف جدید، قدرت نه به داشتن ابزارهای تولید، بلکه به دسترسی به اطلاعاتی وابسته است که برای نظارت روان سیاسی و کنترل و پیش‌بینی رفتار به کار می‌رود (Han, 2022: 8). افزون بر این، تحولات ناشی از اقتصاد توجه نشان می‌دهد که قدرت سیاسی دیگر صرفاً در اختیار نهادهای رسمی نیست. بازیگرانی که توانایی بیشتری در سازمان‌دهی جریان اطلاعات، مدیریت داده‌ها و هدایت توجه عمومی دارند نیز می‌توانند در فرایندهای سیاسی نقش تعیین‌کننده ایفا کنند (Castells, 2009: 127-130).

از منظر نظری، این تحول را می‌توان امتداد منطقی تحلیل فوکو از رابطه میان قدرت و دانش دانست. اگر در جوامع انضباطی، قدرت از طریق نهادهای رسمی اعمال می‌شد، در جوامع شبکه‌ای قدرت بیش از پیش در فرایندهای تولید، توزیع و مدیریت اطلاعات تجلی می‌یابد. در این چارچوب، قدرت نه صرفاً توانایی اجبار، بلکه توانایی شکل‌دهی به افق‌های ادراکی و شناختی افراد است. از این منظر، حاکمیت ادراکی بیانگر مرحله‌ای جدید در تحول قدرت سیاسی است؛ مرحله‌ای که در آن توانایی تأثیرگذاری بر ادراک عمومی، به اندازه کنترل منابع مادی و نهادهای سیاسی اهمیت پیدا می‌کند. بنابراین، قدرت در عصر دیجیتال ماهیتی هم‌زمان سیاسی، اطلاعاتی و شناختی یافته است.

دولت الگوریتمی و حکمرانی داده محور

یکی دیگر از پیامدهای مهم حاکمیت ادراکی، ظهور تدریجی اشکالی از حکمرانی داده محور و الگوریتمی است. گسترش کلان‌داده‌ها، هوش مصنوعی و سامانه‌های تصمیم‌یار موجب شده است که بسیاری از فرایندهای حکمرانی بر تحلیل داده و پردازش الگوریتمی متکی شوند. در این الگو، دولت صرفاً یک ساختار بوروکراتیک مبتنی بر سلسله‌مراتب اداری نیست، بلکه به

نهادی تبدیل می‌شود که بخش مهمی از تصمیم‌گیری‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و سازوکارهای نظارتی خود را بر داده‌ها و الگوریتم‌ها استوار می‌کند (Zuboff, 2019: 385-392).

ظهور دولت الگوریتمی فرصت‌ها و چالش‌های متعددی را به همراه دارد. از یک‌سو، تحلیل داده‌های گسترده می‌تواند کارآمدی سیاست‌گذاری عمومی را افزایش دهد و امکان تصمیم‌گیری مبتنی بر شواهد را فراهم سازد. از سوی دیگر، تمرکز بی‌سابقه داده‌ها و قابلیت‌های نظارتی می‌تواند مخاطراتی برای حریم خصوصی، آزادی‌های مدنی و پاسخگویی سیاسی ایجاد کند. در چنین شرایطی، یکی از مهم‌ترین مسائل پیش روی دولت‌های معاصر، ایجاد تعادل میان بهره‌گیری از ظرفیت‌های فناورانه و حفظ اصول بنیادین حکمرانی دموکراتیک است. به همین دلیل، مسئله تنظیم‌گری الگوریتم‌ها و نظارت بر قدرت پلتفرم‌ها به یکی از موضوعات اصلی سیاست‌گذاری عمومی در قرن بیست‌ویکم تبدیل شده است.

امنیت ملی و امنیت شناختی

در الگوی سنتی، امنیت ملی عمدتاً به حفاظت از مرزهای سرزمینی، جمعیت و زیرساخت‌های فیزیکی مربوط بود. اما در محیط دیجیتال، امنیت شناختی و امنیت اطلاعاتی به ابعاد مهم امنیت ملی تبدیل شده‌اند. دولت‌ها امروزه علاوه بر حفاظت از قلمرو فیزیکی، با چالش حفاظت از محیط اطلاعاتی خود نیز مواجه هستند. پیشرفت‌های علوم اعصاب، فناوری اطلاعات و هوش مصنوعی، ظرفیت هدف‌گیری، دست‌کاری و بهره‌برداری از شناخت انسانی را افزایش داده‌اند. بر همین اساس، مفهوم امنیت شناختی برای ایجاد چارچوبی جهت حفاظت از آنچه «دارایی‌های شناختی»[1] بیش از پیش مطرح می‌شود. در این شرایط، از ذهن فردی تا تصمیم‌گیری سازمانی، ساختارهای اجتماعی و حتی سامانه‌های هوش مصنوعی به‌مثابه دارایی‌های شناختی به شمار آیند که حوزه عمل امنیت شناختی را تعریف می‌کنند(Ask et al., 2026) .

توماس رید با ارائه تصویری از چگونگی به‌کارگیری «اقدامات فعال» توسط شوروی طی سال‌های ۱۹۵۷–۱۹۶۰ در جهت دست‌کاری افکار عمومی علیه آمریکا نتیجه می‌گیرد که

1Cognitive assets

عملیات روانی، کارزارهای اطلاعاتی، انتشار هدفمند اطلاعات نادرست و دست‌کاری ادراک عمومی، از جمله ابزارهایی هستند که می‌توانند بر ثبات سیاسی و انسجام اجتماعی اثرگذار باشند (Rid, 2020: 101).

در این شرایط، داده‌ها و الگوریتم‌ها به منابع راهبردی قدرت تبدیل شده‌اند. توانایی جمع‌آوری، پردازش و تحلیل داده‌های گسترده، ظرفیت دولت‌ها و بازیگران غیردولتی را برای پیش‌بینی رفتارهای اجتماعی و تأثیرگذاری بر افکار عمومی افزایش داده است. به همین دلیل، برخی پژوهشگران از ظهور نوعی «امنیت شناختی» سخن گفته‌اند که بر حفاظت از فرایندهای ادراکی جامعه در برابر مداخلات بیرونی متمرکز است. امنیت شناختی به مجموعه اقداماتی اطلاق می‌شود که فرایندهای ادراکی و تصمیم‌گیری انسان را در برابر دست‌کاری خارجی محافظت می‌کند (Catena, Ditrych, & Kovalčíková, 2025). این تحول نشان می‌دهد که در عصر اقتصاد توجه، کنترل ادراک عمومی نه صرفاً یک ابزار ارتباطی، بلکه بخشی از سازوکارهای امنیت ملی و قدرت سیاسی محسوب می‌شود.

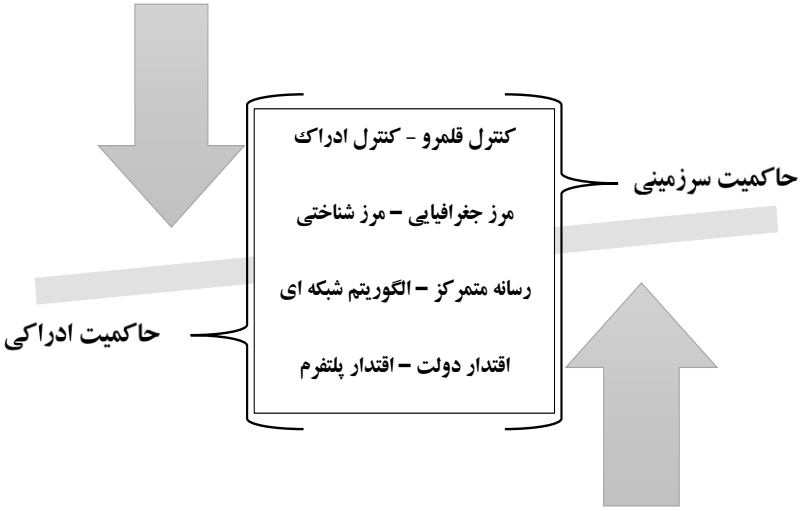
پلتفرم‌ها در برابر دولت

یکی از مسائل انتقادی کلیدی، جایگاه نسبی پلتفرم‌های دیجیتال در برابر دولت‌هاست. برخی پژوهش‌ها نشان می‌دهند که پلتفرم‌ها از ظرفیت قابل‌توجهی برای مدیریت جریان اطلاعات و مهندسی ادراک برخوردارند، اما همچنان قدرت قانونی و توانایی اعمال اجبار فیزیکی در دست دولت‌هاست (Zuboff, 2019: 513-516). بنابراین، ادعای برابری قدرت میان دولت و پلتفرم نیازمند بررسی‌های دقیق‌تر و داده‌های کمی و کیفی بیشتری است.

بر این اساس ارزیابی‌ها نشان می‌دهد که مفهوم حاکمیت ادراکی، علاوه بر ارائه چارچوبی نوین برای فهم قدرت سیاسی در عصر دیجیتال، فرصت‌هایی برای بازاندیشی در نظریه‌های کلاسیک فراهم می‌آورد. این مفهوم، رابطه قدرت، دانش و داده را در محیط شبکه‌ای برجسته می‌کند و می‌تواند به تحلیل تعاملات پیچیده میان دولت‌ها، پلتفرم‌ها و شهروندان کمک نماید. در سطح عملی، فهم قدرت ارتباطی و سازوکارهای شکل‌دهی ادراک در جامعه شبکه‌ای می‌تواند به دولت‌ها و نهادهای سیاست‌گذاری در طراحی چارچوب‌های

تنظیم‌گری فضای دیجیتال، تقویت تاب‌آوری در برابر دست‌کاری اطلاعات و حفظ تعادل میان کارآمدی حکمرانی و ارزش‌های دموکراتیک کمک کند (Castells, 2009: 12).

شکل ۲: گذار از حاکمیت سرزمینی به حاکمیت ادراکی

نسبت حاکمیت ادراکی به حاکمیت سرزمینی

اگرچه پیش‌تر نشان داده شد که اقتصاد توجه و قدرت الگوریتمی منطق اعمال قدرت را به‌سوی کنترل ادراک و جریان اطلاعات هدایت کرده است، پرسش مهم این است که آیا حاکمیت ادراکی جایگزین حاکمیت سرزمینی شده است یا تنها مکمل آن است. از منظر فوکو، قدرت نه به‌مثابه امری متمرکز، بلکه به‌صورت شبکه‌ای از روابط قدرت در سراسر جامعه فهم می‌شود. این روابط قدرت از طریق نهادها، مناسبات اجتماعی و رژیم‌های دانایی در سطوح مختلف اجتماعی اعمال و بازتولید می‌شوند (Elden & Crampton, 2007 :2). از این منظر، همگرایی ارتباطی در جامعه شبکه‌ای صرفاً به معنای ادغام فناورانه یا سازمانی رسانه‌ها نیست، بلکه بیانگر دگرگونی‌ای فرهنگی در شیوه تولید، توزیع و مصرف معنا است که در ذهن فاعلان ارتباطی تحقق می‌یابد؛ به‌گونه‌ای که کنشگران، در تجربه روزمره خود، کانال‌ها و اشکال متنوع ارتباط را در یک منظومه واحد تلفیق می‌کنند (Castells, 2009: 135).

این فرآیند، در سطح سیاسی، با آنچه می‌توان «حاکمیت ادراکی» نامید پیوند می‌خورد؛ به

این معنا که حاکمیت ادراکی نه انکار قدرت سرزمینی، بلکه بازآرایی آن در سطح شناختی و دیجیتال است. بر این اساس در بررسی مواجهه دولت با این چالش حاکمیتی مسئله اساسی، عدم قطعی اراده یا ناتوانایی دولت در اعمال حاکمیت و فقدان مشروعیت (اخوان‌کاظمی و نریمانی، ۱۴۰۲ :۱۱)، انگاشته نمی‌شود، بلکه در عین حال در این چارچوب، دولت‌ها همچنان کنترل مرزها و اقتدار قانونی خود را حفظ می‌کنند، اما هم‌زمان عرصه‌های جدیدی از قدرت در شبکه‌های ارتباطی و پلتفرم‌های دیجیتال شکل گرفته‌اند که با سازمان‌دهی جریان اطلاعات، بر ادراک عمومی اثر می‌گذارند و مرزهای میان اقتدار نهادی، کنش ارتباطی و معماری اطلاعاتی را بازتعریف می‌کنند.

نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش حاضر نشان می‌دهند که در عصر اقتصاد توجه، منطق اعمال قدرت سیاسی از کنترل سرزمینی به کنترل ادراک و جریان اطلاعات منتقل شده است. تحولات فناورانه، گسترش پلتفرم‌های دیجیتال و الگوریتم‌های توجه محور موجب شده‌اند که ساختار قدرت سیاسی تنها محدود به مرزهای جغرافیایی و نهادهای رسمی نباشد، بلکه به مدیریت توجه، داده و ادراک عمومی متکی شود. تحلیل تاریخی قدرت نشان داد که گذار از قدرت سرزمینی به قدرت رسانه‌ای و سپس قدرت الگوریتمی، تغییرات بنیادینی در نحوه شکل‌دهی حوزه عمومی و سیاست‌گذاری ایجاد کرده است. پدیده‌هایی نظیر قطبی‌سازی اطلاعاتی، اتاق‌های پژواک و سیاست هیجانی دیجیتال، بازتاب این تحول در سطح اجتماعی و سیاسی هستند.

بر این اساس و در پاسخ به پرسش اساسی باید گفت که اقتصاد توجه از طریق الگوریتم‌ها و پلتفرم‌های دیجیتال، الگوی اعمال قدرت را از کنترل سرزمین به کنترل ادراک و توجه عمومی منتقل کرده است. این تحول، هم ابعاد نظری قدرت سیاسی را بازتعریف کرده و هم بر نحوه سیاست‌گذاری و حکمرانی اثرگذار بوده است. به عبارت دقیق‌تر، در شرایط کنونی نخست؛ جریان توجه و داده، محور جدید قدرت سیاسی شده است، دوم؛ بازیگران غیردولتی، به‌ویژه پلتفرم‌ها، نقش تعیین‌کننده‌ای در مدیریت ادراک عمومی دارند و سوم؛ دولت‌ها، در کنار حفظ اقتدار قانونی، بخشی از اعمال قدرت خود را به فضای الگوریتمی و شبکه‌ای

سپرده‌اند. در عین حال، این اذعان وجود دارد که حاکمیت ادراکی به‌صورت بالقوه مکمل و نـه جایگزین کامل حاکمیت سرزمینی انگاشته شده است.

در نهایت، این ادعا مطرح است که حاکمیت ادراکی چارچوب نظری و تحلیلی جدیـدی ارائه می‌دهد که هم می‌تواند درک بهتری از تحولات قدرت در عصر دیجیتال فراهم کند و هم مسیر سیاست‌گذاری عمومی و پژوهش‌های علمی آینده را روشن سازد.

منابع

اخوان‌کاظمی, مسعود, و نریمانی, گلناز. (۱۴۰۲). واکاوی مفهومی فروپاشی دولت؛ در چارچوب تحلیل سیستمی. *دولت پژوهی. ۹(۳۵)، ۲۲۸-۱۹۵.* https://doi.org/10.22054/tssq.2023.61620.1117

انصاری, منصور. (۱۴۰۴). هوش مصنوعی، اقتدارگرایی و دموکراسی. *دولت پژوهی. ۱۱(۴۲)، ۱۶۸-۱۲۹.* https://doi.org/10.22054/tssq.2025.86861.1687

مهرابی کوشکی, راضیه, و حمیدی, محمدرضا. (۱۴۰۴). بررسی نظام مسائل تحول دیجیتال دولت در ایران با استفاده از روش سیستم‌های نرم. *دولت پژوهی. ۱۱(۴۲)، ۲۳۲-۱۶۹.* https://doi.org/10.22054/tssq.2025.75064.1444

نلسون‌فیلد، ک .(۱۴۰۴). *اقتصاد توجه و سازوکار رسانه‌ها: رسانه‌ها چگونه توجه ما را شکل می‌دهند و هدایت می‌کنند*. ترجمه م. عبدالخانی و ز. عبدالخانی، گرگان: ویراست.

هابز، ت. (۱۳۸۹). *لویاتان*. ویرایش و مقدمه؛ سی. بی. مکفرسون، ترجمه؛ حسین بشیریه. تهران: نشر نی.

References

Ask, T. F., Sütterlin, S., Müller, L., Lugo, R. G., Saari, D., Grahn, H., Canham, M., Hermansen, D., & Knox, B. J. (2026). *Cognitive Security: The study and practice of protecting the human mind and other Cognitive Assets from cognitive threats*. https://doi.org/10.31234/osf.io/2ftqc_v2

Bauder, H., & Mueller, R. (2023). Westphalian vs. Indigenous sovereignty: Challenging colonial territorial governance. *Geopolitics*, .28. (1), 156–173. https://doi:10.1080/14650045.2021.1920577

Beer, D. (2017). The social power of algorithms. *Information, Communication & Society*, .20. (1), 1–13. https://doi:10.1080/1369118X.2016.1216147

Bodin, J. (1992). *On sovereignty: Four chapters from the six books of the commonwealth* (J. H. Franklin, Ed., M. J. Tooley, Trans.). Cambridge, UK: Cambridge University Press. (Original work published 1576)

Bucher, T. (2018). *If... then: Algorithmic power and politics*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Cambridge, MA: Blackwell.

Castells, M. (2009). *Communication power*. Oxford, UK: Oxford University Press.

Catena, B., Ditrych, O., & Kovalčíková, N. (2025). *Smoke and mirrors: Building EU resilience against manipulation through cognitive security* (Brief/24).

European Union Institute for Security Studies. https://doi.org/10.2815/5889883

Claverie, B., & Du Cluzel, F. (2022). "Cognitive warfare": The advent of the concept of "cognitics" in the field of warfare. In B. Claverie, B. Prébot, N. Buchler, & F. Du Cluzel (Eds.), *Cognitive warfare: The future of cognitive dominance* (pp. 1–7). Neuilly-sur-Seine, France: NATO Collaboration Support Office.

Davenport, T. H., & Beck, J. C. (2001). *The attention economy: Understanding the new currency of business*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

Deleuze, G. (1992). Postscript on the societies of control. *October*, .59., 3–7.

Dorigoni, A. (2026, March 19). Beyond cognitive warfare: Differentiating cognitive battles for cognitive security. *Small Wars Journal*. Retrieved from https://smallwarsjournal.com/2026/03/19/beyond-cognitive-warfare-cognitive-battles-for-cognitive-security/

Elden, S., & Crampton, J. W. (2007). Introduction: Space, knowledge and power. In J. W. Crampton & S. Elden (Eds.), *Space, knowledge and power: Foucault and geography* (pp. 1–18). Aldershot, UK: Ashgate.

Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Trans.). New York, NY: Pantheon Books. (Original work published 1975)

Foucault, M. (1980). Power/knowledge: Selected interviews and other writings, 1972–1977. (C. Gordon, Ed.). New York, NY: Pantheon Books.

Gillespie, T. (2018). *Custodians of the internet: Platforms, content moderation, and the hidden decisions that shape social media*. New Haven, CT: Yale University Press.

Goldhaber, M. H. (1997). The attention economy and the Net. *First Monday*, .2. (4). https://doi:10.5210/fm.v2i4.519

Habermas, J. (1993). *The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society* (T. Burger & F. Lawrence, Trans.). Cambridge, MA: MIT Press. (Original work published 1962)

Han, B. C. (2015). *The transparency society*. Stanford, CA: Stanford University Press.

Han, B. C. (2017). *Psychopolitics: Neoliberalism and new technologies of power*. London, UK: Verso.

Han, B. C. (2022). *Infocracy: Digitalization and the crisis of democracy* (D. Steuer, Trans.). Cambridge, UK: Polity Press. (Original work published 2021)

Kitchin, R. (2017). Thinking critically about and researching algorithms. *Information, Communication & Society*, .20. (1), 14–29. https://doi:10.1080/1369118X.2016.1154087

Korobeynikov, F., Davydiuk, A., & Mokhor, V. (2026). Ontological Foundations of Cognitive Warfare. *NATO Cooperative Cyber Defence Centre of Excellence Tallinn*.

Krasner, S. D. (1999). *Sovereignty: Organized hypocrisy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the internet is hiding from you*. New York, NY: Penguin Press.

Pasquale, F. (2015). *The black box society: The secret algorithms that control money and information*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Pomerantsev, P. (2019). *This is not propaganda: Adventures in the war against reality*. New York, NY: PublicAffairs.

Rid, T. (2020). *Active measures: The secret history of disinformation and political warfare*. New York, NY: Farrar, Straus and Giroux.

Salo-Pöntinen, H., Karvonen, A., & Saariluoma, P. (2026). Introduction – Cognitive warfare and cognitive security. In H. Salo-Pöntinen, A. Karvonen, & P. Saariluoma (Eds.), Perspectives on Cognitive Security: Proceedings of the Finnish Symposium on Cognitive Defence (pp. 10–17). Ministry of Defence, Finland. https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-663-124-3

Schmitt, C. (2005). *Political theology: Four chapters on the concept of sovereignty* (G. Schwab, Trans.). Chicago, IL: University of Chicago Press. (Original work published 1922)

Simon, H. A. (1969). Designing organizations for an information-rich world. In M. Greenberger (Ed.), *Computers, communications, and the public interest* (pp. 37–72). Baltimore, MD: Johns Hopkins Press.

Simon, H. A. (1971). Designing organizations for an information-rich world. In M. Greenberger (Ed.), *Computers, communications, and the public interest* (pp. 37–72). Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press.

Weber, M. (1978). *Economy and society: An outline of interpretive sociology* (G. Roth & C. Wittich, Eds.). Berkeley, CA: University of California Press. (Original work published 1922)

Wu, T. (2017). *The attention merchants: The epic scramble to get inside our heads*. New York, NY: Vintage Books.

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power*. New York, NY: PublicAffairs.

References [In Persian]

Akhavan Kazemi, M., & Narimani, G. (2023). Conceptual Analysis of the Collapse of the State; In the Context of Systemic Analysis. *State Studies*, 9(35), 195-228. doi:10.22054/tssq.2023.61620.1117 [In Persian]

Ansari, M. (2025). Artificial Intelligence, authoritarianism, and democracy. *State Studies*, 11 (42), 129 – 168. doi:10.22054/tssq.2025.86861.1687 [In Persian]

Hobbes, T. (2010). *Leviathan*. Edited and with an Introduction by C. B. Macpherson. Translated by Hossein Bashiriyeh. Tehran: Ney Publishing. [In Persian]

Mehrabi Kooshki, R., & Hamidi, M. R. (2025). Examining the problem system of digital transformation of government in Iran using the soft systems methodology. *The State Studies Quarterly*, 11(42), 169–232. https://doi.org/10.22054/tssq.2025.75064.1444. [In Persian]

Nelson-Field, K. (2025). *The Attention Economy and the Mechanisms of Media: How Media Shape and Direct Our Attention*. Translated by M. Abdolkhani and Z. Abdolkhani. Gorgan: Virast. [In Persian]